

Na prahu informační společnosti

Planková, Jindra

Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav informatiky

Úvod do problematiky

Stále stojíme na počátku nového tisíciletí, které jistě přinese mnohé společenské, hospodářské, politické a kulturní změny. Svět se rychle zmenšuje a rozdíly, které se zdály ještě před několika lety nepřekonatelné, nejsou nyní žádnou překážkou. Pozvolna jsou otevírány nové možnosti a příležitosti pro tvorbu informačního bohatství, které jsou omezeny pouze naší vlastní kreativitou a iniciativou při vymýšlení nových způsobů zvládnání vědomostí, poznatků a informací.

Na konci 20. století byly publikovány mnohé názory na další vývoj společnosti a představitelé vlád a podnikatelské sféry došli k poznání, „že účelné a tvořivé využívání informací je životně důležité pro budoucí prosperitu a pro mír“ (15). Jak postupně dochází k dalšímu vývoji ve společnosti, vznikají nové požadavky nezbytných informací k podpoře ekonomických, kulturních, politických, nebo vědeckých rozhodnutí. Důležitou roli při řízení zrychlování změn pak hrají technické prostředky.

Přestože dnes žijeme v poměrně klidném období, je zřejmé, že pro další vývoj naší společnosti je velmi důležitým faktorem mít vzdělanou populaci a vychovávat občany k tomu, aby si vybudovali potřebu neustálého získávání poznatků, informací a znalostí. K tomuto předpokládanému vývoji je nutné splnit také podmínku využití informačních a komunikačních technologií, které tyto uvedené činitele plně podporují. Z uvedených skutečností vyplývá, že se stále myšlenkově pohybujeme v intencích pojmů *globální, informační, virtuální, digitální* či *elektronická společnost*.

Jednotlivé pojmy jsou většinou využívány pro označení změn probíhajících v soudobé společnosti a při definování vycházejí ze stejných, popř. podobných hledisek. Pro správné pochopení a další využití se pokusím nalézt podstatné charakteristické rysy některých uvedených termínů, přičemž se zaměřuji na vytýčení ucelené a příznačné definice, využitelné v oblasti mezinárodní a národní spolupráce vědeckých knihoven, na úseku knihovnicko-informačních služeb.

Ve svém příspěvku vycházím a primárně využívám především pojem *informační společnost*, který dle mého soudu nejlépe vystihuje a zaznamenává současné změny ve společnosti. Domnívám se, že uvedený termín také obsahově postihuje probíhající zásadní transformační procesy ve vědeckých knihovnách a informačních institucích v České republice.

Informační společnost – podstatné rysy a kritéria

Dříve než se budu zabývat otázkami vymezení pojmu informační společnost, je potřeba zvážit různé přístupy, vedoucí k pochopení trendů a problémů dneška. Je nezbytné věnovat dostatečnou pozornost formulacím a názorům, které sehrály a dosud sehrávají svou roli při naplňování teoretických i praktických úvah o možnostech vzniku a dalšího fungování informační společnosti. Na počátku je důležité si ujasnit, které základní aspekty zahrnuje termín informační společnost v pojetí jednotlivých teoretiků a co tito představitelé míní, když se odvolávají k pojmu informační společnost. V celé řadě koncepcí se vychází z rozdílných představ, avšak základem všech diskusí je samotné chápání pojmu informace. Na základě studia jednotlivých teoretických přístupů je možné stanovit rozdíly mezi teoretickým a praktickým pojetím informační společnosti a zároveň je možné vytýčit další možné vývojové tendence, založené na původních myšlenkách a úvahách současných teoretiků informační společnosti.

Při hlubším prozkoumání dostupné literatury o informační společnosti narazíme na skutečnost, že mnozí autoři pracují se zastaralými definicemi základního předmětu zkoumání, tj. s pojmem informace. Tímto způsobem dochází k pokusům o popisy konkrétních i specifických rysů informační společnosti, které ovšem naráží na nejasné a dosti vágní charakteristiky provozních kritérií. Řada teoretiků informační společnosti se také snaží vyložit smysl změn v terminologické oblasti informací a to na základě vysvětlení souvisejících termínů různých forem – např. ekonomická výroba, nové formy sociální interakce, inovační procesy výroby, změny v technologiích, atd. Přestože současný vývoj ukazuje mnohé snahy směřující k úspěšnému dosažení přesné definice základních pojmů, stále nedošlo k stanovení jednotné cesty, která by dokázala odpovědět na zásadní otázky, co je informace, co tvoří její základ a které aspekty daného pojmu hrají svou roli při vymezení nového typu společnosti. S tím také souvisí úsilí informačních specialistů, kteří se snaží objasnit, proč dnešní informace přicházejí více centralizované, co tvoří základ myšlení učenců a co je podstatou moderního věku.

Na základě takto formulovaných úvah můžeme stanovit **pět podstatných kritérií informační společnosti**, díky nimž lze prezentovat hlavní rysy informační společnosti a které slouží k identifikaci nových prvků při samotném definování informační společnosti. Jedná se o tato kritéria:

- technologické
- ekonomické
- pracovní
- prostorové

- kulturní

Myšlenkově jsou jednotlivá kritéria navzájem provázána a dochází k samostatnému, popř. kombinovanému užití jednotlivých rysů, při prezentování návrhů definic informační společnosti. Přestože na základě takto určeného předmětu zkoumání vznikají nová vymezení, *sdílejí* společný *názor*, že *kvantitativní* změny v informacích jsou přinášeny existujícím novým *kvalitativním* druhem *společenského systému*, tj. informační společností (20). Domnívám se, že v takto nastíněné myšlenkové rovině pak každá nová definice vychází ze stejných předpokladů. Zjednodušeně lze tedy říci, že v současném světě existuje mnoho informací, a proto máme informační společnost. Samozřejmě s takto předem danými hypotézami a úvahami se dostáváme do vážných problémů, které v mnohém omezují stanovení skutečných charakteristik a vymezení termínu informační společnost.

Také proto si myslím, že je vhodné stanovit další kritéria, která budou lépe a výstižněji charakterizovat současné změny v oblasti informací a pomohou při vytýčení určující definice informační společnosti. Domnívám se, že v současnosti pro vymezení informační společnosti je typické tvrzení, že *existuje mnoho informací*, které se *zřetelně vyskytují* a jejichž charakter je takový, že určuje, jak máme měnit svůj životní styl. Ovšem mám za to, že středem pozornosti by se měly spíše stát *teoretické znalosti/vědomosti/informace*, protože jsou jádrem toho, jak se chovat a žít v měnícím se světě. Takto vyslovená definice by měla svůj kvalitativní základ, který by byl jistě vhodným argumentem pro hledání případných dalších charakteristik informační společnosti.

Nyní si více přiblížíme již známá vymezení založená na výše jmenovaných pěti kritériích a pokusíme se postihnout hlavní myšlenky, které vyplývají z jednotlivých přístupů. Hlavní důraz bude kladen na porozumění souvislostí a základních rysů, které jsou podstatné pro další terminologické a obsahové určení pojmu informační společnost.

Technologické kritérium

Technologické koncepce jsou spojeny se souborem inovací, které se objevily již v 70. letech 20. století. Nové technologie byly jedním z nejviditelnějších indikátorů nové doby a díky tomu byly běžně chápány jako signál nastupující informační společnosti. Mezi přelomové technologie lze zahrnout především kabelovou a satelitní televizi, komunikaci počítače s počítačem, osobní počítače, nové kancelářské programy, rovněž online informační služby a CD-ROM příslušenství. Prvotní předpoklady byly jednoduché a vycházely z faktu, že nastupující množství technologických změn musí nutně vést k úpravě společnosti, protože jejich účinek na organizaci společnosti je velký.

V průběhu 70. a 80. let 20. století byli mnozí prognostici (Evans; Martin) vzrušeni ohromnou kapacitou mikroprocesorů a přikládali jí nesmírný význam při změnách ve způsobu dosavadního

života. Technologické změny ve společnosti vedly také světově proslulého futurologa *Alvina Tofflera* k vytvoření jeho metaforického návrhu, kde uvádí, že po celý čas byl svět rozhodujícím způsobem tvarován třemi vlnami technologických inovací. První byla zemědělská revoluce, druhá průmyslová revoluce a třetí je revolucí informační. Ta nás nyní zaplavila a předznamenává nový způsob života celé společnosti (18).

Naznačené změny v technologické oblasti ovšem mnohem častěji vedly k analýzám vymezení základních pojmů, které se ve skutečnosti vyznačovaly dvojím myšlenkovým uplatněním. Na jedné straně stálo rozšíření počítačových komunikačních technologií (jako např. e-mail, datová a textová komunikace, výměna informací online, atd.), které běžně inspirovalo a naplňovalo úvahy o vzniku nové společnosti. Druhý pohled byl spojován s rychlým růstem a rozšiřováním Internetu, s jeho kapacitami pro simultánní zvyšování a podporování ekonomického úspěchu, vzdělání a podporu demokratického procesu. Na základě takto formulovaných podmínek se jak v médiích, tak i u mnohých teoretiků objevuje popis příchodu nového prvku, tzv. „*informační dálnice*“, na které se musí lidstvo stát odborníky v řízení. Moderní směřovatelné názory dnes vedou k oznámením, že „*nové uspořádání* a řád ve společnosti je v nic netušícím světě otevírán stálými *pokroky v telekomunikacích*. *Budoucnost* se zrodila v tak zvané *informační dálnici* a každý, kdo se této dálnici vyhne, ztratí tvář.“ (1).

Při vymezování vlivu technologií a jejich účinku na vznik informační společnosti více realisticky působí návrhy (7) na rozšíření národní, mezinárodní a skutečné globální informační výměny a to nejen v rámci, ale i mezi jednotlivými společnostmi, vládami, univerzitami a dobrovolnickými organizacemi. Tyto podklady naznačují jednoduchý trend směřující k založení potřebné *technologické infrastruktury*, která poskytne okamžitou počítačovou komunikaci každému jedinci, a to v libovolnou dobu a na kterémkoliv místě. Tyto návrhy jsou postupně uplatňovány v praxi, která ukazuje, že tvorba potřebné infrastruktury hraje svou nezanedbatelnou roli při změnách ve společnosti. Zároveň se potvrzují předpoklady analytiků, že je jedním z možných příznaků nově tvořené informační společnosti.

Technologie dnes ovlivňují veškerý běh společnosti, stávají se symbolem společenského postavení, jsou také vyjádřením prestiže či životního stylu v lidské společnosti. Postupně také určují kritéria hodnocení života každého jednotlivce. Domnívám se, že takto nastíněné úvahy a myšlenky naznačují, jak technologické změny působí na rozdělení celé společnosti a jaký mají vliv na všechny aspekty lidského života. Je tedy nutné vyrovnat se s faktem, že se inovace staly *nedílnou součástí života každého jedince* a musí dojít k *pochopení a vyrovnání* se s novým uspořádáním společnosti.

Nicméně je zde nutné také podotknout, že je nepřijatelné, aby to, co je považováno jako

nespolečenský fenomén (tj. technologie), bylo prohlášeno za hlavní formulující a vymezující faktor současného světa. Pro člověka je snadné použít jednoduchý aspekt k pojmenování společnosti (např. skleníková, kyslíková, bramborová, atd.), ovšem to je nesprávné. *Technologie* je *skutečná část společnosti* a proto *je nejisté* její vyčlenění a uznání její nejvyšší *role* při formování *společenských změn*.

Ekonomické kritérium

Tento přístup hodnotí růst ekonomického významu *informačních aktivit* v nově nastupující informační společnosti. Jeho účelem není zjednodušený, nebo povrchní pohled na život v nově formované společnosti, ale tvorba pojmových východisek pro definování postavení ekonomické síly v soudobé společnosti.

Na počátku je potřeba si uvědomit, že hospodářská prosperita není dílem jednoho činitele, ale souhrnem řady faktorů. Díky nim žijeme v jedinečném období rychlých změn a svět se postupně ubírá k jednotné informační ekonomice. Obecně dochází k neustálému zvyšování podílu informačního obchodu na hrubém domácím produktu, což logicky vede k prohlášením o úspěchu informační ekonomiky. Jakmile se *zvětší objem ekonomických aktivit* zabývajících se *informační činností* natolik, že dojde ke snížení zájmu o zemědělskou a průmyslovou výrobu, potom můžeme hovořit o *informační společnosti* (14).

První poznámky o komplexním uplatnění a postavení ekonomických ukazatelů informačního průmyslu přinesl *Fritz Machlup*. V rámci svých úvah o informačních odvětvích přiznal důležité postavení oblasti vzdělání, práva, vydavatelské činnosti, médií a výroby počítačů. Na jejich základě se pokusil postihnout význam měnících se ekonomických hodnot, které směřují k nastolení nového uspořádání společnosti.

Na Machlupovy myšlenky navázal *Marc Uri Porat*, který rozdělil ekonomiku informací na dva základní sektory – primární a sekundární. Na základě zvoleného přístupu Porat rozlišil také dva mezinárodní sektory a objasnil vznik společného informačního sektoru. Říká, že: „v USA existuje informačně-založená ekonomika“, která chápe „informační společnost, jako místo, kde hlavními oblastmi ekonomických aktivit jsou zisky z informací a služeb výrobců a veřejná a soukromá administrativa“ (16).

Toto výchozí vymezení ekonomické hodnoty informace je důležitým podkladem pro další charakterizování informační společnosti a zároveň poskytuje možnosti jejího sledování. Při podrobnějším zkoumání se ovšem dopracujeme k problémovým otázkám, které souvisí se správným ekonomickým přístupem k fenoménu informace. Domnívám se, že základem pro vyřešení sporných

bodů na poli ekonomických aplikací je nalezení náležité a objektivní ekonomické demonstrace informace, stanovení kategorií informací a posouzení jejich ceny. Zároveň je nutné vymezit, které ekonomické informace zahrnujeme a které vyloučíme z informačního sektoru.

V současné době významně ovlivňují formování základních principů informační ekonomie myšlenky a názory nositele Nobelovy ceny za ekonomii *Josepha E. Stiglitze*, který přispěl svými myšlenkami k rozšíření pohledu na význam a postavení ekonomického kritéria při formulování základních principů informační společnosti (11). V rámci svých výzkumů se Stiglitz zabýval *porovnáním ekonomických modelů s reálným fungováním ekonomiky* a dospěl k názoru, že existují **výrazné rozdíly** mezi chováním popsaným modely a skutečnou realitou. V rámci dalšího bádání se Stiglitz zabýval problematikou nejistoty v ekonomii a svoji pozornost zaměřil na oblast zkoumání *nedokonalých informací*. Ovšem jednou z nejdůležitějších a také nejznámějších Stiglitzových analýz je *analýza asymetrické informace na trhu úvěru*, v níž byly analyzovány důsledky asymetrické informace na celé řadě trhů, ve snaze dokázat, že ekonomické modely, které nezohledňují problematiku asymetrické informace, mohou přinést nepřesné závěry. Z toho vyplynulo, že modely mohou vést k formulaci nepřesných doporučení pro žádoucí regulaci ze strany veřejného sektoru. Přitom existence nedokonalých informací má za následek, že trh není schopen alokovat zdroje efektivně.

V této souvislosti připojuji několik vlastních postřehů, které vyplynuly ze zkoumané problematiky. Z uvedeného textu vyplývá, že většina autorů se pokouší spojovat různorodé ekonomické aktivity do jednotné kategorizace informačního sektoru. Pro jednotlivé dílčí úseky jsou stanoveny podmínky sledování údajů a hodnot, vedoucích k odhalení významu **ekonomických činitelů informační společnosti**. Obecně rovněž můžeme konstatovat, že vývoj ekonomického významu jisté části informačního sektoru (např. reklamy, televizního vysílání, apod.) je pro nás příznakem formování nového typu společnosti. Jednotlivci je ponechána možnost rozlišit jednotlivé informační aktivity z kvalitativního hlediska. Na každého člověka odlišně působí nadšení informačních ekonomů a je tedy nutné, abychom poznali skutečně hodnotné aspekty informačního sektoru. Domnívám se, že přesné stanovení a určení **kvalitativních a kvantitativních ukazatelů** informační společnosti je nezbytným předpokladem pro determinování nového typu společnosti. Rozdíl mezi oběma typy indikátorů je podstatný a je nutné se jimi objektivně zabývat. Navrhne-li pro terminologické stanovení informační společnosti možnost využití pojmů z oblasti každodenního života (politického, ekonomického, sociálního, apod.), musíme se rozhodnout, co nejvíce ovlivňuje informační aktivity a jakou mají hodnotu.

Pracovní kritérium

Formulování informační společnosti z hlediska pracovních měřítek je velmi oblíbeným přístupem

sociologů. Je zde také velmi úzké sejití s pracemi *Daniela Bella*, který je považován za nejvýznamnějšího teoretika „*post-industriální společnosti*“. Pokladem pro vymezení uvedeného kritéria je existující pracovní struktura ve společnosti, která je zkoumána z časového hlediska a na jejím základě jsou vymezeny hlavní modely změn v oblasti zaměstnání. Vychází se také z návrhu, že informační společnosti můžeme dosáhnout, když převážná část povolání bude spojena s rozvíjejícím se informačním průmyslem a souvisejícími oblastmi. Přitom pokles zaměstnanosti ve výrobě a její zvýšení v sektoru služeb je vysvětlováno, jako ztráta profesí s manuálním zaměřením a jejich výměna za úřednickou práci. Vzhledem k tomu, že přímým a viditelným výstupem z nemanuální práce je *informace*, můžeme tedy toto značné zvýšení v informační práci chápat jako nástup *informační společnosti* (20).

Základní fakta z oblasti strukturace zaměstnanosti dnes ukazují, že v průběhu 70. let 20. století došlo v západní Evropě, Japonsku a také severní Americe k nebyvalému nárůstu zaměstnanců v sektoru služeb. Ekonomická a úřednická povolání se postupně stala většinovou zaměstnaneckou sférou a došlo k formulování příznačných skutečností, spojených s nástupem informační společnosti. Byla vyslovena myšlenka, že v informační společnosti žijeme od té doby, co „ze skupiny *zaměstnanců se převážná většina* sestává z *informačních pracovníků*“ (4).

V posledních letech postupně dochází k obratu v oblasti zaměstnanosti. Nástup informačních a komunikačních technologií do všech sfér společnosti, posunul obecné chápání změny zaměstnání. Na jednu stranu je nový věk spojován s moderními technologiemi, ovšem z hlediska zaměstnání je nevyhnutelné přesné vytýčení a odlišení podstatných vlivů na změny v zaměstnání jednotlivců i celé společnosti. Hlavním předmětem zkoumání v daném sektoru je fakt, zdůrazňující *transformační sílu* samotných informací vytvořených a zformulovaných v zaměstnání, nebo zahrnutých ve zkušenostech a znalostech každého člověka.

Ovšem i zde narazíme na podstatný problém související s přesným definováním a pochopením pojmu informace, která je hybným prvkem současné doby. Je nutné si uvědomit, že dnešní člověk už většinou nevyužívá ve svém zaměstnání manuální práci, ale stále více je závislý na intelektuálních znalostech a vědomostech, tj. informacích. Informace samy umožňují člověku připravit se na pracovní život v informačním věku, a rovněž bystré myšlení, tvořivost, vynalézavost a zvyšující se schopnosti k využití sítí jsou zmiňovány v souvislosti s využitím informací v zaměstnání (12). Poté co přešla výroba majetku z fyzického úsilí na intelektuální oblast, tj. využití idejí, nápadů, dovednosti, talentu a kreativity, mají informace také klíčovou roli při vytváření nového typu ekonomiky. Nově formovaná hospodářská soustava vede a posiluje člověka k prohloubení jeho charakterické schopnosti, tj. zpracovávat informace (8). Tím se dostáváme k poznání, že *hybnými silami současné společnosti* a ekonomiky jsou *ti*, jejichž *práce* se týká *vytváření a využití informací*.

Bezprostředním pozorováním společnosti můžeme stanovit rozdělení zaměstnání do odlišných kategorií, které většinou mají širší záběr kompetencí. (např. horníka zařadíme do kategorie průmysl a průvodce cestovního ruchu do služeb). Konečný výsledek v sobě vždy ukrývá komplex procesů, podle kterých jsou sestaveny zaměstnanecké kategorie a na jejich základě dochází k rozdělení pracovníků. Budeme-li vycházet z faktu, že jednotlivá *zaměstnání* jsou spojena s *určitými rysy*, pak stanovení *kategorizace* je dáno rozdílnými stupni *získávání* a *využití* potřebných *znalostí* a *informací* pro dané povolání.

Domnívám se, že výsledkem většiny klasifikací je často *rozporuplné určení* strategicky *významných zaměstnání v informační oblasti*. Zatímco nám metodologie poskytuje pohled na stále se zvětšující množství zaměstnanců v informačním sektoru, v praxi ovšem dosud neexistuje jednotný návrh potřebného rozsahu, obsahu a nejdůležitějších dimenzí informačních povolání. Snaha o dosažení kvantitativního stupně informační práce zakrývá možnost, že růst určitých typů informačních povolání může mít konkrétní účinek na společenský život. Uvedené odlišnosti jsou dány různorodými pohledy na míru postavení určitého zaměstnání ve společnosti. Podobně roztržité stanoviska na problematiku se nám naskytnou v pracích některých teoretiků a komentátorů informační společnosti. Při hledání charakteristiky informační společnosti ze zaměstnaneckého hlediska, se tak můžeme setkat s využitím termínu „nadřazenost profese“ (4), jinde najdeme prosazování určité skupiny „technicky vzdělaných jedinců, kteří ovlivňují chod společnosti“ a zároveň vykonávají „organizaci znalostí“ (8), popř. je možné sledovat myšlenky zaměřené na stanovení strategicky nejdůležitějších informačních povolání.

V podstatě můžeme prohlásit, že počet informačních pracovníků ve společnosti narůstá, ovšem z celkového počtu pracovníků nelze vytvořit jejich hierarchické uspořádání. Dobrým příkladem může být uvedené srovnání dvou profesí, které jsou zařazovány do odlišných kategorií informačních pracovníků, nicméně se domnívám, že by měly figurovat na jednom stupni klasifikace. V průběhu posledních dvaceti let můžeme sledovat zvyšující se počet pracovníků v oblasti počítačových a telekomunikačních služeb, kteří mohou uplatnit své znalosti při zvládnání technologických inovací. Podobný a možná ještě rychlejší nárůst je možné sledovat u sociálních pracovníků, kteří pomáhají zvládat a řešit mnohé problémy ve společnosti, rodině a tedy mohou, ale nemusí ovlivňovat běh informační společnosti. Pokud budeme vycházet z předpokladu, že *kvantitativní nárůst* zaměstnanosti v určité oblasti je důležitým *rysem* pro *zařazení* dané profese do sféry „*informační pracovníci*“, potom obě profese nalezneme začleněny v jedné kategorii. V případě, že vyjdeme z domněnky, že *obsahové propojení profese* s informační činností je charakteristickým znakem pro „*informační pracovníky*“, potom jednotlivé profese budou figurovat v odlišných kategoriích. Myslím si, že obě uvedená povolání ovlivňují v konečném důsledku fungování společnosti, a tedy by měla být zařazena do jedné

kategorie, s dalším hodnotovým odlišením.

Domnívám se, že zmíněné myšlenkové proudy *identifikují změny* uvnitř oblasti *informační práce*, která má značný účinek na společnost, jako celek. Pokud bychom podrobněji prozkoumali veškeré myšlenky o informační společnosti uvedených autorů, dospěli bychom pravděpodobně k zjištění, že důležitým prvkem při identifikování pracovního kritéria je *podpora kvality* daných skupin. Ať už budeme souhlasit, nebo popřeme kteroukoli z interpretací, je nutné si uvědomit, že vymezení informační společnosti na základě čistého počtu „informačních pracovníků“ je sporné. Kvantitativní změny ve společnosti nejsou hlavním problémem, důležitější je uplatňování *kvalitativní roviny* v sektoru informačních pracovníků a její neustálé rozšiřování.

Prostorové kritérium

Toto chápání informační společnosti má své jádro ve zkoumání geografických charakteristik prostoru. Hlavní důraz je kladen na informační sítě, které spojují různá místa světa a mohou tak mít hluboký dopad na organizaci prostou i času celé společnosti. V souvislosti s rozvojem informačních sítí, které se staly hlavními rysy organizace společnosti, se pojem **prostoru** objevuje jako oblíbený znak terminologického vymezení informační společnosti.

V prvé řadě je potřeba zdůraznit stěžejní úkol informačních sítí, kterým je *spojení a vzájemná komunikace* různých míst uvnitř organizace, mezi institucemi, městy, regiony, kontinenty a samozřejmě po celém světě. Podobně jako elektrická rozvodná síť propojila celá území, aby libovolní jedinci získali přiměřené spojení, stejně tak si můžeme představit „pevně propojenou společnost“. Ta potom funguje jako „informační napáječ“ v národním, mezinárodním i globálním měřítku a slouží k poskytování informací a znalostí do každé domácnosti, obchodu, univerzity, úřadu a dokonce k přemísťujícím se jednotlivcům (5).

Dnes jsme stoupající měrou stále spojování do různých typů sítí, které samy exponenciálním způsobem rozšiřují své bohatství zdrojů a schopností. V každodenním životě můžeme osobně narazit na různé druhy sítí v mnoha úrovních – např. elektronické prodejní terminály v obchodech a restauracích, výměna informací na internetu, běžné e-maily kolegům, atd. Sami nemusíme mít osobní zkušenosti s uvedenou oblastí „kyberprostoru“, protože funkce stabilního „informačního napájení“ nás vede ke stále se zvyšující úrovni propojení ve všech oblastech života (např. mezinárodní bankovníctví, mezivládní agendy, podnikové vztahy, státní správa, atd.) (19).

V souvislosti s prostorovým kritériem je populární myšlenka, že *elektronické superdálnice* mají za následek nový *zesilující tok informací* a některé vedou k *zásadnímu přepracování časových a prostorových vztahů* ve společnosti (6). V „sítíové společnosti“ postupně dochází k radikálnímu

uvolnění tlaku na čas a vzdálenost, organizace i jednotlivci jsou schopni řídit své záležitosti efektivněji v globálním měřítku. Od té doby, co lze řadu informací zjistit na internetu, nepotřebují badatelé cestovat ke konzultacím na jinou univerzitu, nebo do jiné knihovny; obchodní zástupci již nemusí létat do jednotlivých poboček firmy, aby zjistili nové problémy a požadavky. Počítačová komunikace umožňuje obvyklý postup a také systematický dohled na dálku. Dané předpoklady předznamenávají významnou proměnu sociálního pořádku a dokonce dostatečně vyznačují převratné změny (13).

Domnívám se, že nelze popřít skutečnost, že *informační sítě* jsou důležitým *znakem moderní společnosti*. Vždyť například satelitní spojení umožňuje okamžitou komunikaci po celém světě; databáze jsou přístupné z Prahy, Londýna, Tokia či Paříže; faxy a vzájemně propojené počítačové systémy jsou nedílnou součástí moderního obchodování. Proto se nabízí otázka, proč by měla existence sítí vést k označení současné společnosti, jako společnosti informační? V případě, že se ptáme na tuto podstatu, narazíme na další problém, kterým je nepřesnost definicí – *kdy je síť sítí?* Lze za ni například považovat tyto případy: dva lidé hovořící vzájemně telefonem, nebo počítačové systémy přenášející velké množství dat pomocí výměny paketů; kdy je kancelářská budova „připojena“, nebo kdy mohou terminály komunikovat s bankami a obchody? Můžeme konstatovat, že podstatná je otázka, „*co aktuálně vytváří síť?*“. Mám za to, že vyvolané sporné body nesouvisí pouze s odlišením mezi různými úrovněmi vytváření sítí, ale také je nutné *specifikovat okamžik*, kdy *vstupujeme do síťové – informační společnosti*.

Tím se dostáváme k problematice, jestli užít technologickou definici informační společnosti. Sítě mohou být definovány jako technologické systémy, nebo se v rámci sítí zaměříme na tok informací, které jsou diferencujícím faktorem současného věku. Využijeme-li první myšlenku, potom můžeme chápat rozšíření technologií ISDN jako potřebný definiční mezník; v druhém případě je hlavním znakem nové společnosti množství a rychlost proudících informací. Myslím si, že obě uvedené možnosti mají své nezastupitelné místo při definování informační společnosti. Ovšem teprve na základě zkušeností a využití v praxi můžeme stanovit potřebnou míru aplikace jednotlivých myšlenkových názorů.

V této souvislosti je nutné si uvědomit, že každý *člověk* je jistým způsobem *ovlivňován fungováním informačních sítí a používá* je ve svém každodenním životě. Mnohá zařízení, instituce i jednotlivci pracují na principu propojení a proto současný ekonomický, sociální a politický život je nepředstavitelný bez vybudování aktivních informačních sítí. Mám za to, že díky sítím došlo k zesílení toku informací a zásadně byly přeformulovány otázky časových a prostorových vztahů ve společnosti. V této souvislosti můžeme sledovat určitý tlak na vymezení informační společnosti na základě významných změn sociálního uspořádání společnosti. Domnívám se, že ať využijeme jakýkoli myšlenkový základ pro vymezení informační společnosti, *je nutné* jej *spojit s myšlenkami tvorby*,

zapojení a využití informačních sítí ve společnosti, které jsou výrazným činitelem vývoje v novém věku.

Kulturní kritérium

Závěrečné pojetí informační společnosti na bázi kulturních změn je snad všeobecně nejjednodušejí přijímaným kritériem, které je ovšem komplikovaně měřitelné. Na základě modelu každodenního života jednotlivce si uvědomujeme skutečnost, že došlo k neobvyklému nárůstu toku informací ve společnosti. Zjednodušeně můžeme konstatovat, že informací přibývá a jejich počet je větší, než tomu bylo dříve.

Od poloviny 50. let 20. století nabyla masmédiá značného významu při poskytování a užití informací. Televizní vysílání bylo rozšířeno z jednoho vysílacího kanálu na několik desítek a rovněž procesy digitalizace dávají příslib mnoha dalších změn. Televize byla obohacena připojením video technologií, kabelových a satelitních komunikačních kanálů a dokonce digitalizovaných informačních služeb. Rovněž je možné sledovat postupné rozšiřování rozhlasového vysílání na místní, národní i mezinárodní úrovni. Rozhlasové přijímače ztratily svou statickou povahu, nejsou pouhým pevným vybavením pokojů, ale rozprostírají se celou společností. Také filmy byly dlouho důležitou částí lidského informačního prostředí, ale teprve v současnosti dochází k jejich většímu rozšíření: stálý přístup v biografech; běžné vysílání v televizi; okamžitá možnost vypůjčení z video a DVD půjčoven; jednoduché získání v obchodní síti. Projdeme-li se ulicemi je skoro nemožné minout reklamní tabule, billboardy, výkladní skříně obchodů s předkládanými informacemi; navštívíme-li železniční nebo autobusové stanice jsme zasaženi všeobecnou dostupností knih a časopisů. Kromě toho audiokazety, videokazety, CD, CD-ROM, DVD nabízí veřejnosti snadnější dostupnost hudby, literatury, výuky a vzdělávání. Podobně můžeme sledovat vývoj v oblasti počítačových a komunikačních technologií, vzájemné komunikace, přístupu na Internet, který potvrzuje nepolevující expanzi.

Všechny uvedené příklady potvrzují fakt, že *žijeme v mediálně založené společnosti*. Domnívám se, že informační rysy soudobé společnosti již hluboce pronikly do jejích základů a to mnohem více, než předpokládá uvedený seznam. To znamená, že nová média nás obklopují, poskytují a předávají nám informace a znalosti, s kterými můžeme, ale nemusíme pracovat. Jisté ovšem je, že *informační prostředí* nám postupně dává najevo, že *jsme stále více jeho součástí, aniž bychom si to sami plně uvědomovali*.

Současná kultura je nepochybně silněji informačně založená, než v předcházejícím období. Žijeme v *mediálně nasyceném prostředí*, které znamená, že *život je* výrazně o *symbolizaci*, o *výměně*, *získávání* a *odmítnutí přijetí zpráv* o *sobě samých* a *ostatních*. Mnozí teoretici informační společnosti považují za hlavní rys vstupu do nového typu společnosti uznání prudkého nárůstu významu

kulturních znaků. Zřídka dochází k pokusům vyměřit udaný vývoj na základě *kvantitativních termínů*, více se využívá „*zřejmostí*“ existence v moři symbolů (20).

Nárůst informací ovšem mnohdy paradoxně vede k zániku všeobecně uznávaných symbolů a jeho výsledkem je zhroucení významu informací a věcí. V této souvislosti *Jean Baudrillard* uvádí, že: „*existuje stále více a více informací a méně a méně významů*“ (2). Domnívám se, že v tomto chápání jsou symboly odkazem na existující obsah – například oblečení je spojeno s určitým společenským statutem; politický výrok s jasnou filosofií, apod. Je zřejmé, že jsme v postmoderní době zahrnování novými informačními symboly, které ovšem ztrácí svou charakteristiku. Symboly vycházející z různých vývojových směrů jsou odlišné a dochází k jejich rychlé změně, mnohdy si vzájemně odporují v označení a obsahu. Mám za to, že teprve posluchači, kteří jsou tvořiví, přemýšliví, uvědomují si sami sebe, jsou schopni přijmout symboly s určitým skepticismem a obrací své vnímání na interpretaci určeného významu. Je jasné, že mnohé kulturní symboly dnes jasně nezastupují věc či osobu, ale díky přímé zkušenosti se stávají lidskou znalostí. Představa, že symboly prezentují určitou „realitu“ kromě ní samotné ztrácí spolehlivost. Přesněji řečeno symboly se vztahují k sobě samým, tj. jsou napodobením; jsou vším.

Lidé si dostatečně uvědomují tyto okolnosti – vysmívají se člověku, který je oblečen pouze pro určitou odezvu, ale zároveň oceňují jeho rafinovanost; jsou skeptičtí k politikům, kteří se vyrovnají s médii a jejichž image je vytvořena pomocí public relations ALE zároveň akceptují, že veškeré jejich záležitosti jsou věcí informačního managementu a manipulace. Myslím si, že lidé nemají touhu po pravosti symbolů, protože poznali, že zde neexistuje dlouhodobá pravda. V tomto ohledu se nám otevírá věk „atrakcí“, ve kterém lidé pochopí umělost symbolů, které mohou být vysílány a uznají jejich nereálnost při sestavení skutečnosti.

Výsledkem celého procesu je ztráta významu symbolů a člověk jednoduše věnuje pozornost a přijímá pouze zažité významy, které obvykle mají rozdílný smysl a mohou být chápány jako počátek zkušenosti. Každý člověk získává a uplatňuje na základě míchání různých obrazů symboly pro svůj domov, práci, vlastní osobu, které ovšem mají svůj původ v imitaci vlastního smyslu a jsou mnohdy vzdálené vlastnímu významu. Tím se dostáváme k informační společnosti, ve které potřebujeme „vymezit významy [které] jsou sdělovány [ale které] nemají význam.“ (17).

Myslím si, že ze souhrnu uvedených poznatků jasně vyplývá idea informační společnosti, která je jednoduše a dostatečně pochopitelná, ale jako definice nové společnosti je v mnohém „nezvládnutelná“, protože člověka nutí brát v úvahu mnohé rozličné představy a názory. Domnívám se, že chybí konkrétní kritérium stanovení růstu významu symbolů ve společnosti. Je nutné objektivně stanovit a popsat přítomnost jednou originální charakteristikou, související s nabídkou informací.

Zároveň je nutné pochopit symbolickou souhru smyslů, která umožní diferencovat společnost na základě stupně, míry a množství odlišností. Dle mého názoru můžeme hovořit o jistém „*postmoderním kulturním předpokladu*“, který vysvětluje charakter současné kultury, ale pro určení jasné definice informační společnosti je nevýznamný.

Závěrečné shrnutí

Nejnámější z *teorií informační společnosti* pochází od prof. *Daniela Bella* a byla vyslovena již v průběhu 60. let 20. století. Jeho teorie hovoří o posunu ke globalizaci a integraci společenských a ekonomických činností pod vlivem technologií. Ke vzniku takové informační společnosti může dojít pouze tehdy, jestliže bylo dosaženo základních materiálních cílů a pokud společnost začíná seskupovat poznání s cílem kontroly a řízení inovace a změny.

Dnes je ovšem obecně *informační společnost* prezentována spíše jako nový způsob *spolupráce* a spolužití národů, který přináší nové možnosti v oblasti rozvoje vzdělání, vědy a kultury, v oblasti sociálních, podnikatelských aktivit i životního stylu. Nejvýraznější ovlivnění je potom možné spatřovat v oblasti *vzájemné komunikace*, rozvoje *nových systémů komunikace* a urychlení tempa integrace a sociální soudržnosti. V rámci ekonomického a sociálního rozvoje společnosti hraje stále významnější roli *kultura*, která díky novým informačním a komunikačním technologiím umožňuje bezbariérový přístup k nesmírnému kulturnímu dědictví. Rovněž *vědecké knihovny* a *informační střediska* se otevírají světu a poskytují prostřednictvím sítí nové možnosti využití jejich fondů. Všeobecně tedy vzrůstá podpora využívání *globálních počítačových sítí* ve veřejně přístupných informačních službách, s cílem posílit „elektronickou demokracii“ (3) a to poskytováním informací a ulehčením dostupnosti informací a pramenů pro všechny občany.

Domnívám se, že uvedené nové možnosti, které se projevují v celé společnosti, stejně jako v jednotlivých oblastech kultury, mají globální charakter a pronikají ve větší či menší míře do všech částí světa. Přitom dochází k nastolování nových otázek a problémů, kterým je potřeba věnovat stále větší pozornost. V této souvislosti zde zmíním několik podstatných otázek, které musí být přesně vymezeny. Domnívám se, že teprve jejich správným pochopením a aplikací dojde k přesnému obsahovému vymezení a definování informační společnosti, pro každého člověka, občana i pracovníka.

Bezprostředně po skončení 2. světové války se začalo hledat vhodné označení pro nadcházející období. V 70. letech 20. století došlo v západní společnosti k intenzivnímu vývoji společenského vědomí, který sice sociologie nebyla schopna předvídat, ale správně jej rozeznala jako přestavbu názorových a hodnotových systémů.

Z hlediska informační vědy a knihovnictví je pak velmi důležité terminologické pojetí pojmu informační společnosti, které se snaží postihnout a shrnout dosavadní názory a otázky ve sledovaném okruhu. Informační společnost je pak definována jako: „společnost založená na integraci informačních a komunikačních technologií do všech oblastí společenského života v takové míře, že zásadně mění společenské vztahy a procesy“ (10). Přitom se předpokládá, že nárůst informačních zdrojů v elektronické podobě a komunikačních toků ve vědeckých knihovnách a informačních střediscích vzrůstá do té míry, že jej nelze zvládnout dosavadními informačními a komunikačními technologiemi. Proto se domnívám, že je při definování informační společnosti oprávněné klást stále vysoký důraz na význam zapojení ICT do praxe knihovnicko-informační institucí. To následně přinese potřebný růst a kvalitu nejen v oblasti informačních služeb, ale i celkové škále knihovnicko-informačních činností.

Bibliografické odkazy

1. ANGEL, Ian. „Winners and losers in the information age“. LSE Magazine. 1995, vol. 7, no. 1, s. 10-12.
2. BAUDRILLARD, Jean. In the shadow of the silent majorities, or, the end of the social, and other essays. New York : Semiotext(e), 1983. 123 s.
3. BELÁŇOVÁ, Viera. Informačná spoločnosť a kultúra. In INFOS 2001 : 31. medzinárodné informatické sympóziu o význame a vplyve informácií a nových informačných technológií na človeka a spoločnosť, pôsobení a súčinnosti pamät'ových kultúrnych inštitúcií a ich poslaní v oblasti kultúry, vzdelania, svobodného rozvoja a demokracie. 2.-5. apríl, 2001-Stará Lesná [online]. [cit. 2007-02-27]. Dostupný z WWW: <<http://www.aib.sk/infos/infos2001/01.htm>>.
4. BELL, Daniel. The social framework of the information society. In DERTOUZOS, Michael L.; MOSES, Joel (ed.). The computer age : a twenty-year view. Cambridge : MIT Press, c1979, s. 163-211.
5. BARRON, Iann; CURNOW, Ray. The future with microelectronic. London : F. Pinter; New York : Nichols Pub.Co., 1979. 243 s.
6. CASTELLS, Manuel. The rise of the network society. Malden Mass : Blackwell Publ., 1996. 556 s.
7. CONNORS, Michael. The Race to the intelligent state. Oxford : Blackwell, 1993. 221 s.
8. DERTOUZOS, Michael L. What will be. San Francisco : HarperEdge, c1997. 336 s.
9. GAILBRAITH, John Kenneth. The new industrial state. Boston : Houghton Mifflin, 1985. 438 s.

10. JONÁK, Zdeněk (aut. hesla). Informační společnost : výklad hesla. In KTD – Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online]. Praha : Národní knihovna ČR, c2002 [cit. 2007-02-26]. Dostupný z WWW: http://sigma.nkp.cz:4505/F/?func=file&file_name=find-a&local_base=ktl.
11. Joseph E. Stiglitz : University Profesor [homepage]. New York : Columbia University, [2002] [cit. 2007-02-27]. Dostupný z WWW: <http://www2.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/index.cfm>.
12. LEADBEATER, Charles. Living on thin air : the new economy. London : Viking, 1999. 263 s.
13. MULGAN, Geoff. Communication and control. Cambridge : Polity Press, 1991. 302 s.
14. NAISBITT, John; ABURDENOVA, Patricia. Megatrendy 2000. Bratislava : Medzinárodná účasťinná spoločnosť Bradlo, 1992. 324 s.
15. OWEN, Tim. Elektronické informace v příštím tisíciletí. Národní knihovna. 1998, roč. 9, č. 6, s. 328-332.
16. PORAT, Marc Uri. Communication policy in an information society. In ROBINSON, G.O. (ed.). Communications for tomorrow. New York : Published with the Aspen Institute for Humanistic Studies by Praeger, 1978. s. 3-60.
17. POSTER, Mark. The mode of information. Chicago : University of Chicago Press, 1990. 179 s.
18. TOFLER, Alvin. Powershift. New York : Bantam, 1990. 585 s.
19. URRY, John. Sociology beyond societies. London; New York : Routledge, 2000. 255 s.
20. WEBSTER, Frank. Theories of the information society. 2nd ed. London : Routledge, 2002. 304 s.